

ІНСТИТУЦІЙНА ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО ТА СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У статті досліджено інституціональну складову державного регулювання аграрного та сільського розвитку з метою визначення ефективного механізму та пріоритетних напрямів соціально-економічних трансформацій в аграрній сфері України.

Ключові слова: аграрний та сільський розвиток, аграрний сектор економіки, земельні відносини, аграрна політика, аграрні реформи, механізм державного регулювання.

Щербина С. В. Институциональная трансформация механизма государственного регулирования аграрного и сельского развития Украины.

В статье исследована институциональная составляющая государственного регулирования аграрного и сельского развития с целью определения эффективного механизма и приоритетных направлений социально-экономических трансформаций в аграрной сфере Украины.

Ключевые слова: аграрное и сельское развитие, аграрный сектор экономики, земельные отношения, аграрная политика, аграрные реформы, механизм государственного регулирования.

Shcherbyna S. V. Institutional transformation of the public regulation mechanism for agricultural and rural development in Ukraine.

The article is focused on some important issues of the institutional transformation of agrarian public regulation aimed to determine trends for agricultural and rural development and priorities for social and economic transformations in agrarian sphere of Ukraine.

Keywords: agricultural and rural development ,agrarian sector of economy, land relations, agrarian policy, agrarian reforms, mechanism of public regulation.

В умовах становлення України як суверенної правової європейської держави актуальним є вирішення питань державного регулювання соціально-економічними процесами. Зміст державного регулювання, його мета, функції та метод вимагають наукового обґрунтування, постійного реформування відповідно до вимог часу. Пріоритетним напрямком було і залишається питання державного регулювання аграрного та сільського розвитку. Аграрне виробництво покликане не тільки нарощувати обсяги агропродовольчої продукції для задоволення потреб споживачів, а й забезпечувати належний рівень життя сільського населення.

Проте негативні тенденції аграрного та сільського розвитку проявилися у затяжній кризі, результатом якої став значний спад валового виробництва агропродовольчої продукції. Ринкове середовище, в якому почав працювати аграрний сектор, не сприяло ефективному веденню господарювання. В умовах монополізму виробників засобів виробництва та ринку збуту, неконтрольованої лібералізації цін, руйнації міжгалузевих зв'язків недоступність до кредитів, високий рівень інфляції, колективна власність на майно і землю та колективна безвідповідальність довели аграрний сектор до банкрутства. Сприяли цьому також неврегульованість земельних відносин та неефективна податкова політика в аграрному секторі.

Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання аграрного та сільського розвитку та його інституційне реформування знайшли певне висвітлення у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, основи теорії аграрної політики, формування інституційних механізмів управління аграрним сектором висвітлено в роботах Норта Д., Унковської Т., Деми Д., Лупенка Ю. та інших. Важливі аспекти державного регулювання

взаємопов'язаного аграрного та сільського розвитку, націленого на реформування соціально-економічних відносин в аграрній сфері, знайшли відображення в роботах Бородіної О., Прокопи І., Саблука П., Бугрія М., Клименка І. та Уса І.

У процесі визначення інституціональних засад взаємопов'язаного аграрного та сільського розвитку України виникла необхідність дослідити їх вплив на реформування земельних відносин та системи оподаткування виробників агропродовольчої продукції. У свою чергу це обумовлює визначення передумов становлення конкурентоспроможного вітчизняного аграрного сектору, що сприятиме нарощуванню економічного потенціалу підприємств сільськогосподарських галузей України. Дослідниками недостатньо уваги приділялося систематизації напрямів соціально-економічних реформ в аграрному секторі України, формулюванню механізму державного регулювання у сфері формулювання та реалізації спільної політики аграрного та сільського розвитку в Україні.

Метою статті є аналіз інституціональної складової взаємопов'язаного аграрного та сільського розвитку України в сучасних умовах соціально-економічних трансформацій у контексті визначення стратегічних орієнтирів розвитку аграрного сектора в умовах інтеграції до структур Європейського Союзу. Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: 1) запропонувати комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності взаємопов'язаного аграрного та сільського розвитку України; 2) сформулювати алгоритм трансформування земельних відносин в Україні до ринкової системи на основі узгодження інтересів орендодавців та орендарів земельних ділянок; 3) запропонувати ефективний механізм державного регулювання взаємопов'язаного аграрного та сільського розвитку.

Кризову ситуацію в аграрній сфері нерідко пов'язують із прорахунками і помилками, допущеними в державному регулюванні. Органи державного регулювання, відповідальні за аграрний та сільський розвиток в Україні, що залишилися у спадок від адміністративної системи, виявилися не в повній мірі спроможними узгодити інтереси сільськогосподарських виробників, зорієнтованих на нарощування обсягів виробництва, та сільського населення, яке прагне розв'язати свої соціальні проблеми.

Тому державне регулювання аграрним та сільським розвитком, яке здійснюється за допомогою неефективного організаційного механізму, вимагає реформування. У цьому контексті, виходячи з головної мети гармонізації державного регулювання аграрного та сільського розвитку, необхідно забезпечити оптимальні умови розвитку аграрного виробництва, темпи, пропорції та якісні характеристики якого мають визначатися динамікою суспільних потреб, добробутом як міського, так і сільського населення та екологічними імперативами раціонального природокористування [1].

Програмою розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року передбачаються такі заходи: реформування земельних відносин; формування ефективного власника і створення необхідних економічних та організаційно-правових умов для збалансованого розвитку сільських територій; стабілізація аграрного виробництва на рівні, достатньому для задоволення потреб в аграрній продукції та забезпечення продовольчої безпеки країни; організація і державна підтримка структурної перебудови аграрного сектору з урахуванням євроінтеграційних процесів; забезпечення виходу вітчизняних товаровиробників на європейські та світові ринки аграрної продукції; розробка стратегії й тактики реформування системи аграрної науки, освіти, підготовки кадрів та механізму освоєння на практиці досягнень науково-технічного прогресу.

Зауважимо, що інститути державного регулювання аграрним та сільським розвитком є неоднорідними, та в їх складі мають бути виділені відносно незалежні й у той же час взаємопов'язані елементи різного порядку та різних форм прояву, як, по-перше, неформальні норми, по-друге, – формальні правила, якими люди мають керуватися в своїй суспільній діяльності, по-третє, – організаційні структури, які забезпечують дотримання норм та правил, їх підтримку, а також впорядковують взаємодії суб'єктів.

Система державного регулювання аграрним та сільським розвитком, яка є складовою частиною державного управління аграрним сектором, включає такі елементи:

а) суб'єкт управління (підсистеми) – органи державної влади, що визначають основні напрямки та реалізацію державної політики у контексті аграрного та сільського розвитку;

б) об'єкт управління (підсистеми аграрного сектору);

в) управлінську діяльність (процеси) – організацію суспільних відносин, що забезпечує прямі та зворотні зв'язки між суб'єктом та об'єктом управління.

Основними складовими державної аграрної політики є комплекс правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності функціонування аграрного сектору економіки, розв'язання соціальних проблем сільського населення та забезпечення комплексного і сталого розвитку сільських територій. Для того, щоб заходи державної аграрної політики були ефективними, слід створити незалежні державні інститути, відповідальні за формування та реалізацію політики з використанням принципу стримувань та противаг. Тому, за прикладом Польщі, функції розробки політики та її імплементації (в першу чергу фінансування заходів державного регулювання) мають здійснюватись окремими невідпорядкованими агенціями, що дозволить мінімізувати конфлікти інтересів дійових осіб політичного процесу.

Основні засади державного регулювання аграрного та сільського розвитку поширюються на сільське та рибне господарство, харчову промисловість і перероблення сільськогосподарської сировини (далі – аграрний сектор), а також аграрну науку й освіту, соціальну сферу села, матеріально-технічне та фінансове забезпечення розвитку сільських територій, які формують аграрну сферу держави. Державне регулювання цієї сфери має бути спрямоване на досягнення таких стратегічних цілей:

- гарантування продовольчої безпеки та безпечності держави;

- перетворення аграрного сектору на високоефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому та зовнішньому ринках сектор економіки держави;

- збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності нації;

- комплексний сільський розвиток, результатом якого має стати, в першу чергу, розв'язання соціальних проблем сільського населення.

Виражаючи суть стратегічних цілей регіонального та національного розвитку, головна мета суб'єкта державного регулювання аграрним та сільським розвитком є відносно складною характеристикою його діяльності, яка на різних етапах конкретизується в послідовну систему цілей, спрямовану на узгодження процесів розвитку за допомогою спільної політики й механізмів.

Основними цілями діяльності Уряду України щодо аграрного сектору економіки на найближчий період визначено: створення необхідних економічних та організаційно-правових умов для післяреформеного аграрного та сільського розвитку; стабілізацію аграрного виробництва на рівні, достатньому для задоволення потреб в аграрній продукції та забезпечення продовольчої безпеки країни; організацію і державну підтримку структурної перебудови сектору з урахуванням стратегічних маркетингових прогнозів; забезпечення виходу вітчизняних товаровиробників на європейські та світові ринки аграрної продукції, активний пошук своєї ніші для продукції аграрного сектору економіки України; розробку стратегії й тактики реформування системи аграрної науки, освіти, підготовки кадрів та механізму освоєння на практиці досягнень науково-технічного прогресу [2, с. 18].

У зв'язку із загостренням фінансово-економічної кризи слід розв'язати проблему забезпечення агропромислового виробництва кредитними ресурсами. Без них воно неможливе в достатніх обсягах і приречене на занепад [3]. Є два напрямки досягнення цього. Перший – створення державного спеціалізованого, що враховує особливості агропромислового виробника, аграрного банку, і другий, як альтернатива неперворотності банківської системи до особливостей галузі, – розвиток кредитної кооперації і створення на її базі кооперативних банків. Другий напрям – це прерогатива місцевих органів влади. У кожному адміністративному районі слід підібрати відповідальних осіб для надання їм права навчання і створення в кожному сільському населеному пункті кредитних спілок, визначення їх функцій і завдань.

На їхній базі потім можуть бути створені обласні кооперативні банки з філіями в регіонах, а також кооперативний банк держави. Враховуючи ці пріоритетні завдання слід

невідкладно завершити земельну реформу. При цьому необхідно виходити з того, що для сільськогосподарського виробництва в ринковій системі господарювання земля є основним ресурсом. Тому його функціонування (експлуатація) повинно приносити прибуток, як інші види ресурсів у всіх сферах діяльності. Аграрний сектор економіки України, після здобуття країною незалежності, розпочав низку реформ, зокрема: майнову, земельну, податкову та ін.

Якщо реформа щодо майнових відносин практично завершена, то реформа земельних та податкових відносин перебуває в процесі розвитку. Тому в умовах європейської інтеграції України для успішної трансформації земельних відносин слід скористатися досвідом країн Європейського Союзу. Основними принципами політики країн ЄС стосовно власності на землю (в тому числі і на землі сільськогосподарського призначення) є забезпечення права на вільний рух капіталу, на відкриття та ведення приватного бізнесу та відсутність будь-якої дискримінації. Тому у більшості країн ЄС прямо виражених юридичних обмежень на володіння сільськогосподарськими землями немає: будь-яка фізична чи юридична особа може законно придбати та володіти землею сільськогосподарського призначення. У той же час в деяких країнах – нових членах ЄС були запроваджені тимчасові обмеження на володіння сільськогосподарськими землями для іноземних громадян, юридичних осіб та урядів. Ці обмеження не є дуже жорсткими: при виконанні певних умов та відповідності певним критеріям фізичні та юридичні особи – нерезиденти все ж таки можуть стати власниками сільськогосподарських земель.

Такі обмеження були запроваджені, перш за все, виходячи з того, що ринки землі в цих країнах ще знаходяться в стадії становлення, створення земельного кадастру та системи реєстрації прав на нерухомість ще не завершено, ціни на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в декілька разів нижчі, а громадяни мають значно менші доходи, ніж громадяни більш фінансово забезпечених країн (наприклад, країн – старих членів ЄС) і тому не можуть повноцінно конкурувати з ними на ринку землі.

Якщо враховувати світову практику, то різні країни світу широко використовували і використовують механізми державного регулювання з метою запровадження різноманітних обмежень на ринку сільськогосподарських земель. Така практика залежить від географічних особливостей країни (забезпеченість таким ресурсом як сільськогосподарські землі), історичних та культурних традицій населення, а також юридичної практики, що століттями склалися в цих країнах. Це можуть бути такі обмеження, як заборона на володіння сільськогосподарськими землями для іноземців та іноземних юридичних осіб, територіальні обмеження (заборона володіти сільськогосподарськими землями в певних регіонах та прикордонних територіях), корпоративні обмеження, широке запровадження інституту переважного права, обмеження за розміром землеволодінь та ін.

Як бачимо, причини для запровадження обмежень на ринках сільськогосподарських земель вищезгаданих країн дуже схожі із ситуацією, що ми зараз маємо на земельному ринку України. Таким чином, слід використати світовий та європейський досвід в частині державного регулювання ринку сільськогосподарських земель. На нашу думку, першочерговими завданнями в сучасних складних економічних умовах національного господарства є створення системи гарантування та захисту прав власності на землю. Крім створення систем державного земельного кадастру та реєстру прав на нерухомість та їх обмежень, необхідно створювати державний фонд відшкодування збитків, завданих помилкою або злочином реєстратора, а також збитків, завданих помилками при створенні кадастру. Особливу увагу слід приділити реформуванню судової системи, яка має стати надійним гарантом забезпечення законності при розгляді земельних спорів та суперечок.

Скасування мораторію на продаж і запровадження повноцінного національного ринку земель сільськогосподарського призначення мають сприяти:

- залученню у товарне сільськогосподарське виробництво земельних ділянок, що нині не обробляються;
- оптимізації структури сільськогосподарського землекористування. Концентрація земельних наділів дозволить упроваджувати прогресивні агротехнології та сучасні технічні засоби, підвищить ощадливість і раціональність використання земель, продуктивність угідь;

- залученню інвестицій в аграрний сектор України, можливості нарощування іпотечного кредитування завдяки запровадженню механізму відчуження земельної ділянки;
- підвищенню ефективності та продуктивності аграрних підприємств, як наслідок – зміцненню продовольчої безпеки країни, посиленню конкурентоспроможності українського аграрного експорту;

- зниженню практики екологічно необґрунтованого використання земель, підвищенню культури землеробства через оптимізацію використання добрив і засобів захисту рослин від шкідників і хвороб, упровадженню меліоративних та інших заходів з відновлення та підвищення родючості ґрунтів;

- новому розвитку орендних земельних відносин. Завдяки можливості продажу земельної ділянки орендодавцем орендар буде змушений більш ефективно використовувати земельну ділянку та сплачувати значно більшу орендну плату;

- задоволенню соціальних та економічних інтересів окремих власників земельних ділянок передпенсійного або пенсійного віку, які отримують можливість реалізувати право розпорядження земельною власністю на свій розсуд;

- вирішенню проблеми земельних паїв, що належать сільським жителям, які не мають спадкоємців, або ж їхнім спадкоємцям, які не проживають у сільській місцевості.

Усвідомлення мети земельної реформи, послідовності її проведення, як і визначення ресурсу землі активом (капіталом) з передбаченим одержанням на нього певної суми прибутку дасть можливість запровадити по відношенню до аграрної діяльності справедливі економічні умови, відродити інтерес до праці в цій сфері, що сприятиме формуванню регулюючої і розподільної системи на основі об'єктивних економічних законів. Тут важлива чітка взаємодія з питань земельної реформи як на верхніх рівнях державного регулювання нею, так і на рівні селян-власників земельних паїв відповідно до затвердженої схеми (зверху донизу).

Зазначені ризики мають бути в обов'язковому порядку враховані у процесі розроблення механізму регулювання ринку сільськогосподарських земель та їх використання. Відповідні контрінструменти мають бути ухвалені та впроваджені (у т. ч. й відповідна інституціоналізація, тобто визначення відповідальних регуляторних і контрольних державних установ) перш, ніж буде скасовано мораторій на реалізацію земель сільськогосподарського призначення. На досягнення мети аграрного та сільського розвитку має бути націлена земельна реформа, для цього її слід поетапно здійснювати, послідовно трансформуючи земельні відносини до ринкової системи з урахуванням інтересів власників землі та сільськогосподарських виробників (Рис. 1).

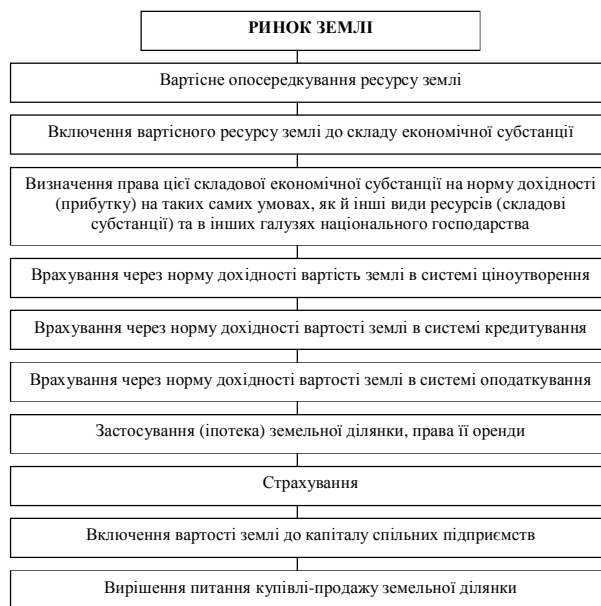

Рис. 1. Інституціональний алгоритм формування ринку землі в Україні

Водночас запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення з вільною їх купівлею – продажем і подальша економічна раціоналізація аграрного сектору, зважаючи на сучасні прояви цих процесів, містять суттєві ризики для соціально-економічних процесів країни:

- надмірне «затягування» національної економіки в аграрну модель розвитку за рахунок екстенсивного розширення виробництва та експорту аграрної сировини у періоди сприятливої світової кон'юнктури;

- зростання спекулятивного попиту на сільськогосподарські активи з боку як вітчизняних, так і зарубіжних інвесторів та скуповування значних площ земель сільськогосподарського призначення великими власниками, що призведе до обезземелення селян;

- продаж селянами земельних ділянок сільськогосподарського призначення за ціною, істотно нижчою від економічно обґрунтованої, що призводитиме до їх об'єктивного зубожіння;

- фактичне виведення з використання сільгоспземель, придбаних непрофільними власниками як засіб нагромадження, зі спекулятивною метою, або отриманих в реалізацію застави;

- формування на хвилі зростання світового попиту й цін на сільськогосподарську продукцію аграрних підприємств з метою скуповування земель за економічно необґрунтованими заниженими цінами, а отже, не націлених на тривале та ефективне землекористування;

- поглиблення спеціалізації сільськогосподарських підприємств і скорочення ними робочих місць і загалом зайнятості сільського населення, що матиме наслідком деградацію дрібних сіл, руйнування традиційного сільського укладу та занепад сільських громад;

- зростання іпотечних кредитів під заставу земель із подальшим переходом застави у власність кредитодавця, що зумовить відплив прав власності на землю від селян та аграрного бізнесу до фінансових установ із подальшою втратою контролю за їх розподілом та використанням;

- неконтрольовану зміну цільового призначення та урбанізацію сільськогосподарських земель, у тому числі найродючіших ґрунтів – чорноземів;

- нераціональне використання сільгоспземель за прямим призначенням (орієнтація на вирощування економічно найвигідніших культур при втраті раціональної структури сівозмін, використання виснажливих аграрних технологій);

- зниження рівня продовольчого забезпечення країни за деякими сільгосппродуктами, зростання потреби в їх імпорті, підвищення на них цін через локальні та сезонні дефіцити внаслідок зміни новими власниками структури посівних площ на користь монокультур, які швидко окупаються і мають високий експортний потенціал, ліквідації неприбуткових підрозділів.

Відмітимо, що на формування податкової політики в аграрному секторі економіки мали вплив процеси реформування відносин власності на майно і землю. Цей процес здійснювався через механізм паювання і завершився тим, що майже 7 млн. селян одержали у власність земельні та майнові паї. За даними ННЦ «Інститут аграрної економіки НААНУ» земельні паї було використано для створення 4,75 млн. особистих селянських господарств, 43 тис. фермерських господарств та 16 тис. інших організаційно-правових форм господарювання [4, с. 327]. Спочатку більшість власників земельних паїв, розмір якого в середньому складає 4 га, самостійно почали на них господарювати. У 2015 р. в аграрному секторі функціонувало біля 56 тис. підприємств.

Разом з тим, в аграрній сфері в сучасних умовах господарюють нові форми підприємницьких структур – агрохолдинги. Агрохолдинги – це вертикально інтегровані компанії, які, як правило, орендують земельні паї селян і створили земельні банки площею більше 100 тис. га. Маючи в оренді землю, вони використовують її через механізм оподаткування фіксованим сільськогосподарським податком, як форму узаконеного уникнення від оподаткування [5, с. 39]. На нашу думку, ці корпоративні форми

господарювання повинні оподатковуватися за прогресивною шкалою в залежності від їх прибутковості та банку землі, а отримані податкові надходження використовуватись для сільського розвитку: будівництва транспортної інфраструктури, фінансування сільської освіти та медицини, вирішення соціальних проблем селян, головною серед яких є викорінення бідності. Така система оподаткування повинна запобігти надмірній концентрації землі в агрохолдингах.

Пріоритетність розвитку агропромислового комплексу забезпечується державою шляхом різних організаційно-економічних і правових заходів через місцеві державні адміністрації, які діють на підставі Закону [6]. Державні адміністрації вирішують питання сільського господарства, використання землі, природних ресурсів, охорони довкілля. Так, в областях існують департаменти агропромислового розвитку, які є структурними підрозділами обласних державних адміністрацій; у районах діють управління, які підпорядковуються районним державним адміністраціям. При проведенні реформи децентралізації слід передбачити передачу їх функцій органам місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування вирішують питання передачі земельних ділянок у власність; надання їх у користування, в тому числі на умовах оренди; реєструють права власності, права користування землею і договори на оренду землі, вилучення (викуп) земель, стягнення плати за землю, ведення земельно-кадастрової документації; погоджують будівництво житлових, виробничих, культурно-побутових та інших будівель і споруд на земельних ділянках. Вони також організують та здійснюють державний контроль за додержанням земельного і природоохоронного законодавства, використанням і охороною земель, природних ресурсів загальнодержавного і місцевого значення, відтворенням лісів, вирішують земельні спори [7].

Аналіз проведення економічних реформ в Україні дає підстави визначити такі перспективні напрямки ефективної інституціалізації державного регулювання, а саме: забезпечення узгодженості правової бази та інститутів різних рівнів між собою, включно із застосуванням державою ефективних засобів реформування аграрного сектору економіки, проведення масштабної освітньої роботи стосовно механізмів дії нових норм, забезпечення позитивного досвіду його використання і на цій основі формування довіри до органів державної влади. Передумовою ефективного державного регулювання є послідовна та прозора поведінка держави та її інституціональна адекватність, неприпустимість подвійних стандартів та будь-якої дискримінації господарюючих суб'єктів з боку держави. А це в свою чергу передбачає забезпечення механізмів участі громадськості в проведенні реформ та підтримку зворотного зв'язку між органами влади різного рівня та громадськістю. Тому при органах влади мають бути створені громадські ради (аграрні опікунські асоціації), до складу яких входитимуть не лише представники великого та середнього аграрного бізнесу, які переважно використовують їх для лобіювання вузькокорпоративних інтересів, а й представники сільських громад, освітяни, науковці та активісти громадянського суспільства.

Динаміка розвитку сучасної світової економіки характеризується визначальними особливостями, до яких належать: значний вплив глобалізаційних процесів на національні ринки. Вітчизняний аграрний сектор також не ізольований, а пронизаний мережею зв'язків як із українськими контрагентами із суміжних галузей, так і з глобальним економічним середовищем [8].

Становлення ринкової економіки в Україні супроводжувалося поступовим приєднанням до світових інтеграційних процесів, значним зменшенням рівня закритості національного господарства, що зумовило як позитивні, так і негативні наслідки. При цьому в умовах євроінтеграційних процесів яскраво проявилися системні деформації та недосконалість механізмів державного регулювання аграрного та сільського розвитку України. В умовах глобалізації та інтернаціоналізації економічних відносин розвиток сучасного суспільства характеризується стрімкими змінами структурного та інституційного характеру, що пов'язано з переходом найрозвиненіших країн від індустріального до постіндустріального устрою, який має інше економічне підґрунтя та внутрішню будову [9, с. 78].

Висновки. Аналіз проведення економічних реформ в Україні дає підстави визначити такі перспективні напрямки ефективної інституціалізації державного регулювання, а

саме: забезпечення узгодженості правової бази та інститутів різних рівнів між собою, включно із застосуванням державою ефективних засобів реформування аграрного сектору економіки, проведення масштабної освітньої роботи стосовно механізмів дії нових норм, забезпечення позитивного досвіду його використання і на цій основі формування довіри до органів державної влади. Передумовою ефективного державного регулювання аграрного та сільського розвитку є послідовна та прозора поведінка держави та її інституціональна адекватність, неприпустимість подвійних стандартів та будь-якої дискримінації господарюючих суб'єктів з боку держави. А це, своєю чергою, передбачає забезпечення механізмів участі сільських громад у проведенні аграрних трансформацій та підтримку зворотного зв'язку між органами державного регулювання та сільським населенням.

Якщо враховувати світову практику, то Україні слід використати механізми державного регулювання з метою запровадження обмежень на ринку сільськогосподарських земель на кожному з етапів проведення реформи. Це можуть бути такі обмеження, як заборона на володіння сільськогосподарськими землями для іноземців та іноземних юридичних осіб, територіальні обмеження (заборона володіти сільськогосподарськими землями в певних регіонах та прикордонних територіях), корпоративні обмеження площі землі у володінні одним власником, широке запровадження інституту переважного права, обмеження за розміром землеволодінь та ін.

Перехід країни на умови ринку дає можливість змінити інфраструктуру сільських населених пунктів. Сьогодні на селі слід активно розвивати як сільськогосподарський, так і несільськогосподарський приватний бізнес. Тому, на наш погляд, у подальших дослідженнях необхідно здійснити комплексну ревізію підходів, сформулювати цілісну та зрозумілу концепцію державного регулювання аграрного та сільського розвитку на основі узгодження завдань аграрного зростання та вирішення проблем сільського населення. Відтак, потрібно розробити базові стратегічні документи і на цій основі систематизувати та реформувати законодавче забезпечення узгодженого аграрного та сільського розвитку, частиною якого є підтримка та стимулювання розвитку сільських громад.

Список використаних джерел:

1. Бородіна О. М. Теоретичні та прикладні аспекти сільського розвитку / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук. чл.-кор. НАН України О. М. Бородіної, д-ра екон. наук. чл.-кор. УААН І. В. Прокопи; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К, 2010. – С. 8–58.
2. Юрчишин В. В. Проблеми і перспективи посткризового відновлення: глобальна економіка та Україна : Монографія / В. В. Юрчишин. – Київ : Заповіт, 2012. – 228 с.
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю. О. Лупенка. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2012. – 218 с.
4. Унковська Т. Є. Чи можливе економічне диво в Україні / Т. Є. Унковська, Н. І. Демчук // Економіка України. – 2013. – № 12. – С. 4–21.
5. Реформування та розвиток підприємства агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) / За ред. П. Т. Саблука. – К. : ІАЕ, 1999. – 532 с.
6. Дема Д. І. Оподаткування сільськогосподарських товаровиробників у США і в Україні / Д. І. Дема. – Житомир : Полісся, 2001. – 228 с.
7. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015р. [Електронний ресурс] / Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011.– Режим доступу: www.minagro.kiev.ua/page/3800
8. Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2011.
9. Бугрій М. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України / М. Бугрій, І. Клименко, І. Ус. – К. : НІСД, 2011. – 19 с.

Щербина Сергій Володимирович – кандидат сільськогосподарських наук, доцент, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України».